

Editar Narcís Oller

Magí Sunyer

(Universitat Rovira i Virgili)

Quan Cossetània edicions va plantejar amb garanties una nova edició de les obres completes de Narcís Oller, va ressorgir una de les assignatures pendents de la filologia catalana. És prou sabut que el món cultural oficial del país va ser terriblement injust amb el novel·lista vell, que després de *Pilar Prim* (1906), per raons que ja han estat adduïdes, se'l va deixar de banda durant més de vint anys, dels seixanta als vuitanta d'edat, i que no fou fins a la segona meitat dels anys vint que se'l va recuperar amb la publicació de les obres completes per l'editorial Gustau Gili. El problema que ara ens afecta, provocat per aquesta marginació, és que els textos d'Oller van canviar de manera substancial, i d'aleshores ençà les acusacions al corrector, Emili Guanyavents, han esdevingut un lloc comú entre els interessats pel tema. L'argumentació habitual és que Oller, vell, amargat pel tracte rebut i davant la possibilitat de perdre l'última ocasió de veure projectada una obra tan ben valorada, al país i a l'estranger, durant els anys vuitanta i noranta del segle XIX però menystinguda i oblidada des de l'ocupació de la direcció cultural catalana per part del Noucentisme, no va tenir altre remei que consentir en tot, i que d'aquesta manera es va perdre la genuïnitat del llenguatge ollerí, i, entre els que opinaven —o opinen— això, alguns afegien —i afegeixen— «que algun dia caldria restaurar-la». A aquest tòpic, s'hi oposava la nota del corrector al començament del primer volum de les obres completes, en què feia constar, contràriament al que aquesta versió proclama, que Oller havia imposat unes solucions de les quals el corrector es desentenia en aquelles tres pàgines:

Aquestes OBRES COMPLETES de Narcís Oller han estat corregides, quant a l'ortografia, de conformitat amb les normes establertes

anys endarrera, sota la direcció d'En Pompeu Fabra, per l'Institut d'Estudis Catalans; i, pel que es pertany a la morfologia i sintaxi, d'acord amb la *Gramàtica* publicada poc temps després per aquell meu excel·lent amic i mestre.

Per a la correcció de *Vilaniu* i *La febre d'or* he tingut encara a la vista les esmenes fetes ja en les edicions, en forma de fulletó, de *La Veu de Catalunya*.

No em caldria afegir ni una paraula si, per a que (a judici de l'autor) el llenguatge no perdés naturalitat i força, no hagués hagut de separar-me de vegades (sobretot dintre el diàleg) del sistema adoptat i del lèxic de la nostra parla; però, com que de fet és així, per evitar que un examen poc atent pugui atribuir a perplexitat de criteri, o a altres no veritables causes, certes diferències de procediment per a casos idèntics, crec ara necessaris els aclariments que segueixen: [...]

Àdhuc comptant amb la confiança de l'autor, qui me l'oferí sencera en començar jo la meua feina, aquesta (com he dit ara mateix) ha estat contínuament sotmesa a la seva revisió. Declarar això equival a fer saber que totes les modificacions que en la present edició puguin notar-se duen l'aquiescència del nostre eminent novel·lista.¹

Afegim-hi que la part omesa que indiquen els punts entre claudàtors correspon a la relació de formes conservades contra l'opinió del corrector. La nota és prou expressiva: si en fem cas, l'acord entre autor i corrector es produí llevat dels casos que s'indiquen, en els quals, contra el seu criteri, el corrector va cedir davant la voluntat de l'autor, i per això va fer encapçalar la sèrie amb aquest advertiment.

Si hi donem crèdit, l'assumpte està tancat, des del moment que la voluntat de l'autor s'hauria respectat fins i tot contra l'opinió explícita del corrector. Tanmateix, l'argument de base no queda anul·lat: ¿què havia de fer l'escriptor vell i cansat, considerat molts anys enre-re com el «primer novel·lista espanyol» i ignorat des de feia vint anys, gairebé com si no hagués existit? ¿Podia intentar altra cosa que oferir una mica de resistència per acabar cedint a canvi de conservar el que

1. E. GUANYAVENTS. «Advertiment del corrector». A: *Obres completes de Narcís Oller I. La Papallona i l'Escanyapobres*. Barcelona: Gustau Gili editor, 1928, p. V-VII. Aquest estudi forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644) i del projecte FFI2009-08202/FILO del Ministeri d'Educació i Ciència.

podia en negociació dura amb un corrector que, és ben clar, de tota manera quedava insatisfet i necessitava fer-ho constar? La resposta d'Oller a la felicitació de Maurici Serrahima per haver-se avingut als canvis, ho confirma: «Sí, m'hi he decidit. Així com així, també les haurien corregit quan les vagin tornar a editar, i m'he estimat més revisar la correcció jo mateix, perquè no em toquin allò que jo vull deixar-hi.»²

L'assumpte va ser discutit pels membres del comitè editor de les obres completes, format per Margarida Aritzeta, Rosa Cabré, Enric Cassany, Josep Maria Domingo, Jordi Ginebra i Magí Sunyer, i es va decidir, per àmplia majoria però no per unanimitat, publicar el text tal com es va editar en l'esmentada edició de les obres completes de l'editorial Gustau Gili. Afegim que l'editor es va oferir, si d'alguna de les obres se'n preparava una edició crítica, a publicar-la en tirada limitada.

Tanmateix, es plantegen uns quants interrogants: ¿era possible, científicament, arribar a una altra conclusió?; ¿amb la decisió, s'altera substancialment *l'estil* de Narcís Oller?; la modernització lingüística que l'operació va comportar, ¿va beneficiar o perjudicar els llibres davant el lector posterior?; ¿s'hauria hagut d'extremar encara més la modernització per presentar al lector d'avui un Oller que li fos més proper?, i, en una altra direcció: ¿s'ha de realitzar algun altre tipus de canvi respecte de l'edició presentada en les obres completes?

Primera qüestió. En aquell moment, la conclusió científica més afinada sobre el tema figurava, com a resultat d'un examen de l'evolució textual de *L'Escanyapobres*, en un article de Víctor Martínez-Gil que acabava amb dues frases molt aclaridores. En la primera, després d'afirmar que en l'operació normativitzadora l'estil d'Oller hi va perdre, presentava com a molt problemàtic —i escric aquesta expressió en comptes de la que més directament diu l'estudiós per la matisació que incorporarà la segona de les frases— ignorar la llengua de les obres completes dels anys vint: «És evident que l'estil d'Oller seria menys pla del que ens pensem si s'hagués difós en la seva genuïnitat, però el que no es pot fer és tirar enrere: les lliçons introduïdes pels editors i pels correctors formen part de l'obra d'Oller en la

2. Maurici SERRAHIMA. «El món de Narcís Oller». A: Narcís Oller. *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1948, p. 1455.

mesura en què aquest els va donar el vistiplau.» En la segona, obre una porta a una tal vegada possible solució: «El conflicte tan sols es pot resoldre amb edicions crítiques que, agafant les *Obres completes* com a text base, estratifiquin les diferents etapes lingüístiques i estilístiques dels textos i estableixin les responsabilitats de les diferents lliçons i variants.»³ Per a la decisió del comitè editor d'aquestes obres completes no es podia esperar el resultat d'hipotètiques edicions crítiques de cada un dels volums que havien de compondre les noves obres completes d'Oller, de manera que, de moment, només hi havia una solució viable.

Avui tenim una nova peça en aquest procés que, ni que sigui parcial, permet inferir unes conclusions d'un enorme interès. Comptem amb dos treballs de màster, d'Empar de Bofarull i Maria Isabel Berenguer, que s'han ocupat d'obres d'Oller no exactament des de la mateixa perspectiva però tots dos amb un interès directe per al tema que ens ocupa.⁴ El primer és una edició crítica, dirigida per Josep Maria Pujol i, subsidiàriament, per Magí Sunyer, de l'últim capítol de *La Papallona*, el segon un estudi lingüístic de *Croquis del natural*, dirigit per Jordi Ginebra. Les reflexions a la vista d'aquests dos estudis crec que fan avançar molt en la qüestió que ens ocupa, i potser obren interrogants nous.

Si agafem aquests dos llibres, els primers publicats per Narcís Oller, com a referència, constatem, en primer lloc, que *Croquis del natural* només té una edició anterior a la de Gustau Gili, la de 1879, mentre que *La Papallona* en té quatre, de 1882, 1902 i dues, molt diferents, de 1924. D'aquestes quatre edicions de la primera novel·

3. Víctor MARTÍNEZ-GIL. «L'evolució textual de *L'Escanyapobres*». A: *Actes del Col·loqui Narcís Oller*. Valls: Cossetània edicions, 1999, p. 286.

4. Empar de BOFARULL BERTRAN. «Un exercici d'edició crítica. El capítol XX de *La Papallona* de Narcís Oller». Treball d'investigació. Programa de doctorat Estudis Filològics Interdisciplinaris. Universitat Rovira i Virgili, 2008. M. Isabel BERENGUER I TOMÀS. «Aproximació a l'estudi lingüístic de *Croquis del natural* de Narcís Oller». Treball d'investigació del programa de doctorat Estudis Filològics Interdisciplinaris. Universitat Rovira i Virgili, 2008. Totes dues n'han ofert un tast a Jordi GINEBRA (i altres). *Narcís Oller i Vilaniu. Primeres Jornades Narcís Oller*. Valls: Cossetània edicions, 2009: Empar de Bofarull Bertran, «Sobre la llengua d'Oller» (p. 33-40) i M. Isabel Berenguer, «Narcís Oller: la llengua del seu temps» (p. 41-47).

la, n'hem de descartar, per al que ens interessa, una de les de 1924, perquè està mutilada i és matussera; en canvi, l'altra de 1924 està revisada en profunditat per l'autor i, tenint en compte l'edat d'Oller quan la va revisar, podem pensar que la considerava com a «definitiva»; afegim que només és quatre anys anterior a l'edició de les *Obres completes*. Arribem a la conclusió que, amb tres edicions serioses anteriors a la corregida per Guanyavents, una de les quals molt propera en el temps a les obres completes i que sembla que constitueix l'edició «definitiva» abans de la intervenció del corrector, és possible dur a terme un treball filològic i establir un text de *La Papallona* que no és l'ofert per l'editorial Gustau Gili, i així ho ha fet Empar de Bofarull amb l'últim capítol de la novel·la i ho fa en l'elaboració de la tesi doctoral que llegirà quan hagi realitzat el mateix exercici amb la totalitat del relat, tasca no breu en un text de més de dues-centes pàgines en prosa. Un cop completat l'exercici filològic, podríem decidir que el text resultant seria el que, a partir d'aquell moment, es consideraria canònic, el que oferiríem als lectors en les edicions successives. També podríem decidir el contrari, en aplicació del principi que el que fins ara s'ha utilitzat és aquell al qual Oller va donar l'últim vistiplau, i que nosaltres no som ningú per rectificar una decisió, més o menys forçada. En aquest cas, si l'establiment crític del text es completa, podrem triar.

Què passaria amb *Croquis del natural* si seguíssim el mateix procediment? Ja hem comentat que el recull de contes, el primer llibre d'Oller que es va imprimir, només es va publicar en una ocasió, el 1879, gairebé cinquanta anys abans de ser inclòs en el conjunt de les obres completes. Es tracta del primer llibre, prou madur però obra d'un escriptor encara vacil·lant —fins feia ben poc, escrivia en castellà. Podríem donar com a bones les lliçons de 1879 contra les de 1928? Crec que cometríem un disbarat. En carta a Francesc Matheu de 9 d'agost de 1907,⁵ Oller li explicava que preparava el llibre per a una nova edició. No sé si aquests materials s'han conservat entre els

5. Margarida CASACUBERTA. «Francesc Matheu, les estratègies d'un editor». A: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (ed.). *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. Barcelona: L'Avenç, 2006, p. 97: «Jo'm vaig pasar els primers dies acabant de polir "El més fort" y corretgint els "Tres mesos de món" pera la 2ª edició dels meus Croquis».

papers d'Oller, però, en qualsevol cas, la carta evidencia que Narcís Oller, sense interposició de ningú, per iniciativa pròpia, revisava el llibre. Per tant, no podem reproduir l'edició de 1879 amb una simple actualització ortogràfica, aniríem, potser doblement, contra la voluntat de l'autor. Si això no, què hi podríem fer? ¿Establir paral·lelismes respecte les conclusions a què s'hagués arribat amb el text de *La Papallona* i algun altre que permetés l'exercici amb garanties? Ho considero massa arriscat. Com a mínim, hauríem de disposar de totes les edicions crítiques de llibres amb edicions suficients i prou significatives abans de la intervenció d'Emili Guanyavents. Llavors, es podria esdevenir que les solucions en uns casos i altres fossin diferents i que no poguéssim establir quin és l'estil d'Oller per a cada problema que sorgís, que són molts. Ens podríem equivocar molt i construir un híbrid sense sentit, perquè ens podríem trobar amb casos per als quals no tindríem resposta.

Es planteja, llavors, el conflicte de la coherència interna de les obres completes. Per a aquesta qüestió no tinc un criteri tan clar. Si s'establís un text de *La Papallona*, i d'algun altre llibre, diferent del de les *Obres completes* i, en canvi, en la resta de llibres que no permeten aquests exercicis filològics, reproduíssim el text de Gustau Gili, actuaríem de manera correcta? Ho deixo en interrogant i, si de cas, només apunto, sense absolut convenciment, que aquesta incoherència potser no representaria un gran inconvenient.

Segona qüestió. No acabem de saber quin és l'estil d'Oller, ens calen estudis que se n'ocupin, però sí que podem afirmar que de les edicions anteriors a la de les obres completes van unes diferències importants. Guanyavents, en la seva nota, consignava què s'hi havia mantingut contra la seva opinió, però no què s'havia alterat, i la intervenció no es va limitar a substitucions lèxiques, sinó que es va anar molt més a fons, es va tocar la sintaxi sense gaires escrúpols, de manera que es pot afirmar que de les primeres edicions a aquesta llegim dos Ollers diferents. Però també en les edicions que Oller corregia amb distància temporal important.⁶

Tercera i quarta qüestions. Passades les dues etapes més desfavorables a la valoració de la literatura viuicentista, la noucentista

6. Víctor MARTÍNEZ-GIL. «L'evolució», p. 282-286.

i la d'un període posterior a 1939 que arriba fins gairebé finals del segle XX, podríem llegir sense tants prejudicis les primeres edicions d'Oller. Un tan bon lector com Maurici Serrahima pensava que als anys setanta s'havia avançat en aquesta línia: «hem après d'estimar uns certs aspectes del llenguatge de la Renaixença»,⁷ però no és gaire clar que es referís al lector corrent. Penso més aviat el contrari: sí que el lector especialitzat, el professor de literatura o el filòleg, potser té més sensibilitat cap a l'estil dels escriptors de la Renaixença, i li molesten menys les expressions i els mots no beneïts per Pompeu Fabra, però amb els altres lectors, des dels estudiants de secundària i els universitaris fins als lectors sense adjectius, jo diria que s'esdevé el contrari. El pes de la normativa, que ja té una història gairebé centenària, i una tendència a la simplificació observable en molts àmbits de l'activitat humana, els allunyen d'unes solucions lingüístiques que perceben com a «incorrectes» o, en qualsevol cas, «rars». En aquest sentit, l'edició de Gustau Gili va fer un gran favor a la lectura posterior dels llibres de Narcís Oller, i no hauríem de deixar de valorar que les possibles regressions implicarien minves de lectors o d'adhesions d'aquests lectors als textos. És el moment de recordar que, des d'aquesta perspectiva, en el moment que el comitè assessor va plantejar les qüestions que examinem, hi va haver qui va proposar, precisament, una modernització de la llengua d'Oller. Per les raons que ja s'han exposat a l'hora de ponderar la possibilitat contrària, considero l'exercici massa arriscat per a unes obres completes d'un escriptor que només fa vuit dècades que va morir. Una altra cosa seria en edicions adreçades a públics específics.

Cinquena qüestió, i última. En les tan esmentades obres completes, l'editor, presumiblement per raons comercials, va fer variar la composició dels llibres originals d'Oller. Així, *Croquis del natural* es va publicar sense «El trasplantat», al qual es va dotar d'autonomia, i a *Figura i paisatge* i altres reculls de contes se'ls van esporgar les proses de caràcter autobiogràfic per construir una secció-llibre, «Records de noi», operacions amb què Narcís Oller devia estar d'acord o que potser, en alguns casos, va proposar ell mateix. La decisió sobre com s'havien de presentar aquests materials en les noves *Obres completes*

7. Maurici SERRAHIMA. «Narcís Oller». A: *Dotze Mestres*. Barcelona: Destino, 1972, p. 48.

va ser la següent: publicar els llibres de contes amb la composició que tenien en les primeres edicions i, en el cas concret de «Records de noi», mantenir-lo tal com va aparèixer en l'edició de Gustau Gili dintre d'un volum memorialístic, juntament amb les *Memòries literàries* i les *Memòries teatrals*, ni que d'aquesta manera algunes de les proses es publiquin dues vegades.

Fins aquí vam arribar en un procés que està obert i que pot proporcionar nous elements d'anàlisi i de discussió a mesura que avancin les edicions crítiques ollerianes i que s'examini la documentació —sobretot l'epistolari— des d'aquest punt de vista. Hi haurem d'estar atents.